

**Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Специальная (коррекционная) общеобразовательная школа-интернат
для слепых и слабовидящих имени В.Ш.Дагаева»**

**Приложение 1
к АООП ООО**

Утверждаю

Директор ГБОУ «С(к)ОШИСС имени В.Ш.Дагаева»
_____/ Ч.А.Гайрабеков/
Приказ № 79 от 31 08 2023 г.

**Рабочие программы
по учебным предметам основного общего образования
5-10 классы
(слепые)
2023 - 2024 учебный год**

**Государственное бюджетное общеобразовательное учреждение
«Специальная (коррекционная) общеобразовательная школа-интернат
для слепых и слабовидящих имени В.Ш.Дагаева»**

**Рабочая программа
по учебному предмету «Чеченский язык»
7 «К» класс**

**для обучающихся с умственной отсталостью (интеллектуальными нарушениями) с учетом психофизических
особенностей слепых обучающихся
(вариант 2)
2023-2024 учебный год**

**Составитель:
Удиева Радима Салаудиевна
учитель**

1. Довзийтаран кехат

Йозанан предметан «Нохчийн мотт» 7-чу классашна лерина йолу белхан программа ГБОУ «С(к)ОШИСС В.Ш.Дагаевн цIарах йолчу» хIоттийна хIокху документин бух тIехь:

Юьхьанцара юкъара дешаран федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан Юкъара дешаран а, коьрта юкъарадешаран а пачхьалкхан программа Э.Х.Эдиловн «Нохчийн меттан» юьхьанцарчу классашна лерина гергарчу хьесапехь йолу коррекционни дешаран учрежденина, бIаьрса гIийла долучу берашна программа, Нохчийн Республикин дешаран а, Iилманан а министерствос магийна йолу. Белхан программа нисийна дешаран сахьташ декъна ду урокийн коьчалшка, берийн хене хьаьжжина.

Юьхьанцара юкъарадешаран школа - мехала, керла, жобпаллин мур бу беран дахарехь: хIокху шкоলেখь-интернатехь дIадолало 7-чу классийн бIаьрса доцучу дешархойн диллина долу дешар, кхузахь шорло цуьнан гонахарчу дахарца йолу юкъаметтигаш, хийцало юкъараллин дарж а, ша -шен вовзийта оьшуш хилар а совдолу. ТIаьхьа хиндолчу дерриге а дешаран бух кхуллу юьхьанцарчу школашкахь. Юьхьанцарчу шкоলেখь нохчийн матто, кхечу предметаша санна, меттан Iилманан декъехь шен маьIница а йоккха меттиг дIалоцу. Цуьнан дешарца а, кхетамца кхиорехь а доккха маьIна ду.

Э.Х.Солтаханов, И.Э.Солтахановн, нохчийн меттан, дешаран юьхьанцарчу классашна лерина гергарчу хьесапехь йолу программа, Нохчийн Республикин дешаран, а, Iилманан, а министерствос магийна йолу.

Маттах лаьцна хаарш, барта а, йозанан а къамелан хаамаш караберзорца дешархойн таро хуьлу кхийолу дешаран предметаш а кхиамца Iамо, цуьнца цхьаьна гонахарчу дахарх дозуш долу шайн хаарш шордан.

«Школана хьалха лаьтта декхарш кхочушдарехь Iаламат доккха маьIна ду ненан меттан, хIунда аьлча школо болх оцу маттахь дIаболорца караерзайо бери дахарехь гулйина а ненан маттахь билгалйолуш йолу а хьекъалан хазна. Оцу кийчачу буха тIехь школо дIахIоттабо ша кхидIа а бен болу болх, аьлча а дуьненах лаьцна болу берийн кхетам алсам а

боккху, уыш г1иллакх-оьздангалла йолуш кхиорехъ а царна дешар 1аморехъ а дерриге а декхарш кхочуш а до.

Вайн школашкара дешархой юкбараллин пайдечу кьинхъегамна а, нохчийн кьоман беркате т1аьхъе хинйолчу кепара а кечбаран декхарца цхъаьна царна нохчийн меттан хаамаш балар доккха маь1на долуш ду.

Юьхьанцарчу муьрехъ ненан мотт хъехаран коьрта декхар ду кьамелан г1уллакхан цхъадолу тайпанаш 1амор (кьамеле ладог1аррий, цунах кхетаррий; вистхила 1аморрий; дешаррий, йозий). Цул сов, оцу муьрехъ ондда бух кхолла беза ненан маттахъ вовшашца т1екаре хила хаарна, иза берашна хъехаран а, кхетош-кхиоран а коьрта г1ирс хилар хайтарна.

Цуьнца цхъаьна кхийолчу дешаран предметийн санна, ненан матто юьхьанцарчу муьрехъ кхочушдан деза цхъадолу мехала юкбара г1уллакхаш а:

- ✓ дешархойн 1аламах а, юкбараллих а долу хааршший, 1илманан юьхьанцара кхетаммий кхиор;
- ✓ логически а, васт х1отторан а ойла кхиор;
- ✓ кьинхъегаме а, цуьнца цхъаьна дешаре а болу лаам кхиор;
- ✓ лакхарчу классашкахъ кхиамца деша бераш кечдар;
- ✓ гонахарчу дахарца йолу юкьаметтиг а, нахе йолу нийса дог-ойла а кхетош-кхиор».

Программин бухе еккина х1ара принципах:

- ✓ уьйран принцип, кьамел кхиоран декъехъ дешархой т1екаре хила 1амор шегара лобхуш йолу;
- ✓ кхетамаллин принцип, мотт 1аморца доьзнарг кхетам болуш 1амор лобхуш йолу.

Программо маттаца дозург практически карадерзо дезарг къастийна ца 1аш, меттан хиламаш, цара маттехъ д1алоцучу меттиге хъаьжжина, хьалха-т1аьхъа уыш караберзор а тидаме эцна.

Нохчийн мотт 1аморехъ дешархойн дешнийн барам совбаккхар а ду мехала. Жигара шех олуш болу дешнийн барам

х1ора классехъ билгалбеш тидаме эцнарг х1ара ду: оцу барамехъ дешнаш берийн лексикехъ хилахъ, цара таро лур ю царна х1ора денна йоза - дешар 1аморан декъехъ т1екаре хила. Юъхъанцарчу классийн дешархойн лексикийн барам 3000 гергга дош хила деза, царах 600 дош карадерзадо цара 1-чу классехъ, 700-шолг1ачу классехъ, 800-3-чу классехъ, 850-4-чу классехъ. Хъехархочо шен лаамехъ церан барам совбоккхуш х1ора классехъ юкъадало тарло кхин а 50-70 дош.

И дешнаш жигара карадерзор д1ахъо церан лексически цхъа маъ1наш хилар а довзуйтуш, омонимаш, синонимаш, антонимаш йовзийтарца, дешхъалхенийн, суффиксийн г1оьнца цхъана орамах керла дешнаш кхолларца.

Дешархошна бовзуйту дешан фонетически, морфологически х1оттам, цара 1амадо коьрта къамелан дакъош а, церан грамматически категореш а, предложенехъ оцу къамелан дакъоша кхочушден синтаксически г1уллакх а. Лексически а, грамматически декъехъ дешнаш карадерзор деа шарахъ д1ахъо.

Грамматически а, орфографически а материал программы юкъа ялийна х1ора т1ейог1учу классехъ т1етг1а шорьяран,к1аргьяран, чолхейккхаран хъесапехъ.

Массо а кепара мотт 1аморан а, къамел кхиоран а г1уллакх кхочушдина самукъанечу, еша дог дог1учу тексташна а, упражненешна а т1ехъ.

Программехъ коьрта меттиг д1алоцу т1екаре хила 1аморан карадерзораш, шардарш кхиоран балхо. Барта къамел кхиор хила деза дешархойн коьртачу тидамехъ уьш еша а, яздан а 1емачу хенахъ а, грамматикех болу хаамаш царна бовзуйтуш а, йозаелла тексташ х1иттош а, упражненеш кхочушьеш а.

Х1ора урокехъ берийн дистхилар алссам хила деза: хаттарш деш, царна жобпаш луш, шайх лаьцна дуьйцуш, вовшашца къамел деш, хъехархочуьнца юкъаметтиг лелош, ешначун чулацам юхасхъабуйцуш.

Дешан маъ1ни т1ехъ а, аларна, нийсаяздарна а т1ехъ бен болх биллина беш хилар мехала ду. Билгалйинчу темина, суьртах, бинчу тидамех, кинох лаьцна шайна еллачу кепача а, шайш а дийцаран, хаттаран, айдаран, т1едожоран

предложенеш, тексташ, диалогаш хлитто лamo деза бераш.

Юьхьанцарчу шкоলেখь нохчийн мотт ламоран лалашонаш

- ✓ тлекаре хила дезаран, йоза-дешар кхидла а лamo дезаран лалашонца нохчийн мотт караберзор;
- ✓ кьамелдаран хьуьнарш кхиор, нохчийн маттахь вовшашца тлекаре лело хаар;
- ✓ нохчийн меттан лексикех, фонетикех, грамматикех болу тлеххулара хаамаш караберзор;
- ✓ ладогла, вистхила, шен маттахь еша, яздан хаар карадерзор;
- ✓ Нохчийн Республикин пачхьалкхан нохчийн матте шовкъ кхоллар, шен кьоман культурин дакъа иза хиларе терра.

Дешаран предметан чулацаман мехаллин аглонаш:

Юьхьанцара школа чекхьяьккхинчу дешархойн программа караерзийча хила деза жамлаш:

- ✓ дешархой синьобздангаллин мехаллаш евзаш, кьоман гиллакх-обздангаллин баххаш тлехь кхиьна хилар;
- ✓ доьзалан дахар девзаш хилар;
- ✓ кьоман культура а, бусулба дин а девзаш хилар;
- ✓ Росси пачхьалкхан гражданин ша вуйла хууш хилар;
- ✓ синьобздангаллин мехаллаш кхиор дешархойн коьртачу гуллакхашна тле дахар: урокийн, урокел арахьарчу а, юкьараллин пайдечу а.

Дешаран планехь нохчийн матто длаоцу меттиг

Программа х1оттийна юьхьанцара юкьарадешаран федеральни пачхьалкхан дешаран стандартан буха т1ехь, базисни дешаран планан 2-чу варианто нохчийн маттана луш йолчу таронашца нисъеш. Нохчийн мотт хьехаран башхалла билгалъяьккхина тематически планаш т1ехь. Мотт хьеха билгалдина сахьташ кху кепара ду: *7-чу классехь 68(йоза-дешар) сахьт.*

Ала деза, х1ара программа герггарчу хьесапехь ю. Герггарчу юьхьанцарчу юкьарадешаран программин буха т1ехь х1отто езаш ю пачхьалкхан аккредитаци йолчу дешаран учрежденин дешаран г1уллакхан декъашхойн хьашташка а, оцу дешаран учрежденин башхалле хьаьжжина а йолу юьхьанцарчу дешаран юкьарадешаран программа.

Дешаран предмет 1аморан жам1аш

Юьхьанцара школа чекхьяьккхинчу дешархочуьнгахь нохчийн меттан программа караерзоран декъехь хила деза хаарш:

- ✓ нохчийн мотт пачхьалкхан мотт а, иза уьйран а, гонахара дахар довзаран а г1ирс хиларх кхеташ хилар;
- ✓ школан а, юкьараллин а дахарехь нохчийн меттан хаарех пайда эца хьуьнар хилар;
- ✓ нохчийн мотт къоман культурин а, синьобздангаллин а мехаллийн цхьа т1ег1а лара дезарх кхеташ хилар;
- ✓ тайп-тайпанчу хьелашкахь шен нийсархошца а, баккхийчаьрца а юкьаметтигаш лело хаар карадерзор, мехалчу х1умнашка а, синьобздангаллин мехаллашка а экаме хила везарх кхеташ хилар.
- ✓

2.Юьхьанцарчу школахь нохчийн мотт 1аморан метапредметни жам1аш

- ✓ хезаш долу къамел цхъатера т1елацар (баккхийчара а, шен нийсархоша а олург, берийн радиопередачашкахъ, аудиозаписашкахъ, кхечу хаамийн технологийн кепашкахъ хезарг);
- ✓ дешнаш, дешдакъош, аьзнаш, аьзнийн цхъаьнакхетарш, предложенеш ала а, х1итто а карадирзина хилар;
- ✓ билгалйинчу темина диалог х1отто, даьржина а, доцца хаттаршна жобпаш дала а, диалог д1айоло а, чекхъяккха дог дар карадирзина хилар;
- ✓ кечам бина а, боцуш а, кхеташ, сиха къастош ешар, текст йоцца а, хоржуш а юха схъайийцар карадирзина хилар;
- ✓ хъехархочун г1оьнца а, ша а орфографически а, пунктуационни а бакьонаш ларьеш талламан а, 1аморан а кепара белхаш кхочушбан хаар карадирзина хилар;
- ✓ ша язбина белхаш талла а, нохчийн маттах шен долчу хааршна вукху предметашца дустарца анализ ян а хаар карадирзина хилар;
- ✓ нохчийн меттан чулацаме хъаьжжина юьхьанцарчу дешаран материальни а, хаамийн а гонахехъ болх бан хаар карадирзина хилар;
- ✓ школахъ а, школал арахъа а нийсархошка а, баккхийчаьрга а вистхила хаар карадирзина хилар.

Юьхьанцарчу школахъ нохчийн мотт 1аморан предметни жам1аш:

- ✓ ладог1а хууш хилар: дуьйцучун чулацамах а кхеташ, къамел хазаран хъесапехъ т1елацар;
- ✓ нохчийн меттан фонетически система евзаш хила езар: мукъа а, мукъаза а элпаш а, аьзнаш а къасто, дешнаш дакъошка декъа а, аьзнаш ала а хууш хилар;
- ✓ шен меттан доцу (т1еэцначу дешнашкахъ бен ца лела) аьзнаш а, аьзнийн цхъаьнакхетарш а довза а, нийса схъаала а хууш хилар;
- ✓ дешнаш, церан грамматически форманаш а евзаш, уьш муха кхоллаелла а, царех предложенеш вовшахтаса а, къамелехъ пайда эца а хууш хилар;
- ✓ нийсаяздаран бакьонаш евзаш хилар: доккха элп, дешдакъошца дош сехъадаккхар, сацаран хъаьркаш;
- ✓ карадирзинчу хаарех дешаран а, вовшашца йолчу юкъаметтигашкахъ а пайда эца хууш хила везар: диалог д1аяхъа, хаттаршна жобпаш дала, евзаш йолчу лексикин бараме хъаьжжина, шегара хаттарш х1итто, текст юхасхъайийца, суьрташка хьовсуш предложенеш, тайп-тайпанчу теманашна билгалйинчу тематически кепашца йоцца монологически тексташ х1итто

хууш хилар (чолхе доцу суртхlotтор, дийцар, ойлаяр);

- ✓ хезаш а, шен дагахь а, къастош а еша къаьстина предложенеш а, тексташ а цхьаьна, хууш хилар;
- ✓ текст дакъошка екъа а, царна цлерш тахка а, план хlotто а, тледахкарш тледуза а, тлездан а, хlumанийн, суьртан куцкеп довзийта а хууш хилар;
- ✓ мотт къоман культурин цхьа дакъа а, уьйран гlирс а, пачхьалкхан мотт а хиларх кхеташ хилар.

3.Юкъарадешаран юьхьанцарчу дешаран нохчийн меттан предметан чулацам

Программехь «Нохчийн мотт» предметан чулацам билгалбина дешаран декъан тleгlанашка хьаьжжина.

1-чу классехь: абатал хьалхара мур, йоза-дешар lамор, абатал тlаьхьара мур.

Хьалхарчу классехь йоза-дешар lаморан кхо мур бу: абатал хьалхара я кечамбаран муррий, деша а, яздан а lамош болу абатан муррий, lамийнарг тleчlагlдеш болу абатал тlаьхьара муррий.

Абатал хьалхарчу муьрехь бераш lамадо предложенеш дешнашкий, дешнаш дешдакъошкий, дешдакъош аьзнашкий декъа.

Абатан оццу муьрехь дlахьо дешархой къамеле ладогlа lамор лакхадоккхуш бен болх.

1-чу классехь йоза-дешар lаморан чулацам билгалбеш программо тидаме эцна дешархойн кечам а тайп-тайпана хирг хилар. Цундела абатал хьалхара мур, цхьана агlor, иза школе дахкале берашна lемина йолу лексико-грамматически материал карлаяккхаран мур бу, вукху агlor- йоза-дешар lаморна кечамбаран а, къамел шардаран мур а бу.

Цуьнан lалашо - школе дахкале барта къамелехь берашна карадирзина хаарш тleчlагlдар а, кхиор а ю; берийн бошмашкахь кечам банза долчу берашна ладогlа а, дийца а хааран юьхьанцара шардарш дlадахьар; вовшашца юкъаметтиг дlакхехьа а, йоза-дешар lаморна а оьшшучу барамехь йолу дешнийн лексически хазна совьяккхар; шайх къамелехь алсам

пайда оьцуш йолу дешнийн грамматически форманаш жигара яхар; шуьйра евзаш йолчу къамелан кепех пайда оьцуш предложенеш кхоллар а.

Дешнаш а, предложенера грамматически конструкцеш карайоьрзу берашна къамел дечу муьрехь (гайтаман г1ирсаш т1ехь а, урокехь а, урокал арахья а ловзарш д1ахьош, стихаш дагахь 1амочу хенахь а, шена гинчух, хезначух лаьцна дуьйцуш

а, суьрташца болх беш а, упражненеш кхочушьеш а).

Абатал хьалхарчу муьрана юьхьанцарчу школашкахь 7-чу классехь билгалдо 20-25 сахьт, дешархойн кечаме хьожжий.

Йоза-дешар 1аморо шена чулоцу:

- дешан аьзнийн х1оттам а, цуьнан маь1на а, мукъа а, мукъаза а аьзнаш девзаш хилар, элп, аз къасто хаар, дешнаш, предложенеш йовзар;
- хаттаран, т1едожаран предложенеш пайда эцарца диалог д1аяхья хаар;
- схьааьллачун чулацамах кхеташ а, хаттарш даларца юхасхьадийца а, доцца сюжетни суьртийн чулацам т1ехь дийцар-жобпаш дала хаар;
- юьхьанцара йоза-дешаран хаарш.

Йоза-дешар 1аморна кечамбеш аналитико-синтетически болх вовшахтуху: предложенеш дешнашка а, дешнаш дакъошка а, дакъош аьзнашка а доькьуш; аьзних дешдакъош а, дешдакъойх дешнаш, дешних предложенеш а кхуллуш.

Йоза-дешар карадерзочу хенахь барта къамел кхиоран болх а бу д1абахья безаш, нохчийн маттахь яздан а, еша а хааран юьхьанцара бух а кхуллуш.

Йоза-дешар 1аморан муьрехь берашна йовзуйту аз-элп це йолу кеп, ткъа иза кхочушдо оза т1ера элпа т1е вигарца.

Абатан муьрехь бераша уьйр тосу къамелан абзнашций, уьш элпашца гойтуш йолчу билгалонашций. Цара 1амадо элпеххий, дешдакьойххий дешнаш х1итто а, уьш д1адеша а. Цуьнца цхьаьна бераша 1амадо дешаран урокехь 1амийнчу рог1ехь, элпийн меженаш а, элпаш а яздан, вуьшта аьлча йоза карадерзадо. Аз а, элп къастош болу белхаш биллина вовшахтаха беа (хезаш язъен диктанташ).

Абатал т1аьхъара мур лексико-грамматически балхана лерина хуьлу. Цуьнан 1алашо дешархойн къамел кхиор ю. Боккха тидам т1ебохуйту элпаш нийсаяздарна –

каллиграфина. Меттан абзнаш, дешнаш, синтаксически конструкцеш йовзарца цхьаьна, къамел даран тайпанаш а карадорзу царна (алар, ладог1ар, ешар, йоза).

Барта а, йозанан а къамел кхиоро х1окху муьрехь берийн кху тайпана карадерзораш хила дезар шена чулоцу:

- абзнаш, абзнийн цхьаьнакхетарш , дешдакьош ала а, буьйцучу нохчийн маттах кхеташ а хилар;
- йоза-дешар 1амочу хенахь диалог д1аяхъа хууш хилар;
- кхеташ, шера, къастош еша хууш хилар;
- каллиграфин лехамашна жоп луш, орфографин, пунктуацин бакьонаш ларъеш, йозанан 1аморан а, талламан а декъера белхаш нийса кхочушбан хууш хилар;

Комплексно къамел кхиоро шена чулоцу:

- школахь а, школал арахарчу дахарехь а т1екареш д1акхехъа оьшучу барамехь ладог1а а, къамел дан а, еша а, яздан а карадирзина хилар;
- юьхъанцара школа чекхъаьккхича кхид1а а деша таро лучу кепара а, вовшашка парг1ат бистхила аьтто беш а болу дешнийн барам дешархочун хазнехь хилар;

- къамелан диалогически кеп практически карайирзина хилар (къамел дар, къамелаца къовсам длабахъар); дешар тлехъ а, юкъарчу декъехъ къамелехъ обздангалла ларъян хаар: салам- маршалла хаттар, лодикаяр, баркалла алар, дехар дар;
- монологически къамелан тлеххулар форманаш карайирзина хилар: бинчу балхах лаьцна барта жамл дар, цхъана билггалчу теманах лаьцна шена хетарг алар, планан а, хаттарийн буха тлехъ шен тексташ кхоллар;
- дешархойн къамел дан хааран хъуьнарш кхиор, шен маттахъ вистхила а, вовшашца къамеле вала а хаар, кхидла деша хъуьнар хилар;
- нохчийн мотт дуьнене болу хъежам совбакхарехъ а, кхечу культурашца зле тасаран оьшуш болу глирс хилла длахлотта безаш хиларх кхетар.

Барта къамел кхиьна а, ешар карадирзина хиларал сов, дешархойн йозанан къамел, цуьнан хатл карадерзоран хаарш а хила деза.

Юьхъанцарчу классашкахъ йоза яздан ламоран декхар дешархошкахъ хлара карадерзораш, шардарш кхиор ду:

- нохчийн дешнаш, дешнийн цхъаьнакхетарш, предложенеш, яккхий йоцу йозаелла тексташ тлера нийса схъаязъян хаар;
- ладогларца орфографически а, пунктуационни а бакьонаш ларъярца текст нийса длаязъян хаар;
- шен дозаделла йозанан къамел кхиьна хилар (хаттаршна жьопаш дала, ламоран изложенеш а, сочиненеш язъян хаар). Йозанан белхаш кхочушбеш тидаме эца деза иштта хлора беран каллиграфически кхачамбацарш а: элпан дласатаьлна хилар, цуьнан лекхалла а, шоралла а, сизал арадалар, элпан сурт талхийна хилар и дл. кх. а. Цу лалашонца тетрадаш тлехъ элпийн хила ма-еззара йолу кепаш яла еза, церан вукху элпашца хоттадалар муха хила деза а гойтуш (1-чу классехъ хлора дешархочун тетрадаш тлехъ).

Цленаяздаран урокахъ кхочушбечу белхан барам 7-чу классехъ л могланал лахара хила ца беза.

Йоза яздан ламоран гуллакх чекхдолу дозуш долу къамел кхиоран хаарш, шардарш карадирзинчул тлаьхъа. Йозанан къамел кхиор 7-чу классехъ дуьйна хаддаза дладахъа деза тайп- тайпана кечамбаран упражненеш кхочушъярца. И упражненеш тлехъажийна хила еза предложенеш нийса хлитто а, билггала, оьшшуш долу дешнаш далорца шен ойланаш

йоцца, кхеташ а, царна юкъяра бахъанин а, т1аьхьалонан уьйрийн кхетам луш, яло хаарна а.

Нохчийн мотт 1аморехь кхиамаш хир бу, нагахь санна оьрсийн маттахь дешархоша карадерзийнчу хааршна т1етевжаш 1амош белыхь. Масала, цхъатерачу грамматико- орфографически хиламех пайдаэцарца (аз, элп, мукъа, мукъаза аз боху кхетамаш; доккха элп; дош сехьадаккхар; предложених, дешдекъах, дашах болу кхетамаш и д1. кх. а.). Цара г1о дийр ду кхиамца материал караерзорехь а.

Систематически курс (практически караерзор)

Кечамбаран мур (барта)

❖ Коммуникативни г1уллакхаш кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал

Вовшашца йолу юкъяметтигаш д1акхехъаран теманаш, хьелаш. Алсам пайда оьцу тема-доьзал, 1ер-дахар, дешаран, дешархочун, хьехархочун юкъяметтигаш. Х1ора муьрана тема билгалйо гонахарчу дахарна юкъяра хиламаш билгалбахархъама. И бахъана долуш кхоллаяла тарло текст 1амочу маттехь. Бакъду, кхоллалучу хьелашка хьаьжжина теманаш кегийчу теманашка екъаяла а тарло, уьш а х1ора муьрехь шайн башхаллаш йолуш хир ю. Масала, юьхъанца алсам пайда оьцург ловзаран кепара тема елахь, мотт караберзарца доьзна и теманаш дешаран, х1ума довзаран декъаца а йоьзна хир ю т1аьхъа.

❖ **Меттан материал**, теманашца а, хьелашца йозаелларш, меттан т1ег1анашца билгалйина ю: лексика, фонетика, грамматика.

Лексически цхъааллаш караерзор шен-шен муьрехь д1ахьо, 1амош йолчу темига а, хьелашка а хьаьжжина.

Фонетика йовзийтар алсам шайх пайда оьцучу къамелан аьзнаш довзийтарца а, царах дешдакьош а, дешнаш а

кхолларца гайтина. Нийсаяздан

пропедевтически курс ялийна йоза- дешар 1аморан декъехь. Цул т1аьхьа и курс систематически хуэлий д1ах1утту.

Грамматика йовзийтина типовой шайх олучу конструкцешца а (къамелан кепаш), царна беллачу кхетамашца а: дешархошна карайирзина хила еза грамматически кепаш.

❖ **Текстийн коьчал.**

Х1ума довзаран а, 1ер-дахаран а, ловзаран а кепара дешар 1аморан тексташ. Исбаьхьаллин тексташ (стихаш, туйранаш, дийцарш) 1амийнчу темица а, хьелашца а йозаелла йолу.

❖ **Культура кхиоран декъехула йолу коьчал:**

- ✓ тайпа, тукхам;
- ✓ ц1е, ден ц1е;
- ✓ нохчийн а, т1еэчна а ц1ерш;
- ✓ тайп-тайпанчу къаьмнийн ловзарш.

Йоза-дешар 1амор

❖ **Коммуникативни г1уллакхаш** кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал

Вовшашца йолу юкъаметтигаш д1акхехьаран теманаш: доьзал, 1ер-дахар, 1илманан (берана самукъане а, пайден а хир йолчу кепара), ловзаран.

Теманаш: Школа. Доьзал. 1алам (ораматаш, дийнаташ). Стоьмаш, хасстоьмаш. Деза денош. Вина (йна) де (сан, сан гергарчеран, доттаг1ийн). Даймохк. Г1ала. Юрт. Вайн Республика, вайн мохк.

❖ **Матгаца доьзна хаарш кхиоран коьчал.**

Лексика: дош, цуьнан маь1на. 1амош йолчу теманашца дозаделла дешнаш карладахар а, жигарадахар а.

Фонетика а, орфоэпи а: аз хазарца къастор, мукъанаш, мукъазнаш, къоранаш, зевненаш нийса алар а, яздар а. Глеэцначу дешнашкахь бен ца лела элпаш билгалдар.

Грамматика: дожарийн маълна; къамелан дакъош; предложенеш: цхъанахлоттаман, шинахлоттаман (кху кепара: цлердош +билгалдош+ хандош); диалогически цхъааллаш: хаам -хаттар - жоп.

❖ **Текстаца йозаелла коьчал**

1аморан тексташ 1ер-дахаран кепара. 1амош йолчу теманашца йоглу дешаран, хлума довзаран тексташ. 1амош йолчу теманашца йоглу дийцаран кепара исбахъаллин тексташ (стихаш, туйранаш, дийцарш).

❖ **Культура кхиоран декъехула йолу коьчал:**

- ✓ хлума юуш лело деза гиллакх;
- ✓ чохь, арахь лело деза гиллакх;
- ✓ цлахь кхобу дийнаташ (тайп-тайпанчу къаьмнийн);
- ✓ цлахь кхобучу хъайбанашна а, дийнаташна а техкина цлерш.

Барта а, йозанан а къамел кхиор. Абатал г1аьхъара мур

❖ **Коммуникативни г1уллакхаш кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал**

Вовшашца йолу юкъаметтигаш д1акхехъаран теманаш: ловзаран, 1ер-дахаран, дешаран.

Теманаш: Ц1а. Доьзал. Вовшийн довзар. Школа: урок, перемена, каникулаш. Адам а, могушалла а. Дийнан хан, шеран хан, беттийн цлерш. Туьканахь, школан буфетехь, нохчийн къоман даарш. Транспорт. Туька: эцар, мах д1абалар. Хьуна хазахетарг.

❖ **Маттаца доьзна хаарш кхиорна лерина коьчал.**

1амочу темица доьзна долу дешнаш карладахар а, жигарадахар а. Т1еэцначу дешнашкахь бен ца лела аьзнаш: ф, ы, ё, щ.

Грамматика: х1окху дешнашца йолу (мегар ду, мегар дац) предложенеш, цхъанатайпанарчу меженашца йолу предложенеш. Диалогически цхъааллаш: хаам-хаттар-хаам, хаттар-жоп-хаттар.

Диалогически кепара х1ума довзийтарх лаьцна йолу 1аморан тексташ, 1амочу темица дог1учу туьйранашна а, берийн произведенешна г1ера а дакъош.

❖ *Культура кхиоран декъехула йолу коьчал:*

- ✓ типологически гергара долу нохчийн, оьрсийн туьйранаш;
- ✓ вайн къоман сувенираш;
- ✓ Россин къаьмнийн деза денош;
- ✓ нохчийн къоман даарш;
- ✓ Россин халкъийн г1иллакхаш а, ламасташ а.

Комплексно къамел кхиор. Грамматикин а, орфографин а пропедевтически курс

❖ **Коммуникативни г1уллакхаш кхиорца доьзна хаарш карадерзорна коьчал**

Вовшашца йолу юкъаметтигаш д1акхехъаран теманаш: 1ер- дахаран, дешаран, 1илманан-х1ума довзийтаран, социальни.

Теманаш: шеран хенаш (аьже, гуьйре, 1а, б1аьсте). Нохчийн поэташ а яздархой, дукхаеза книга, халкъан туьйранаш. Космонавтика. Культурехь, 1илманехь, техникехь баьхна кхиамаш. Толаман де.

❖ **Маттаца доьзна хаарш кхиоран коьчал.**

7-чу классахь фонетикехула, морфологехула, грамматикехула карадерзийна хаарш, шардарш жигарадахар. Синонимех,

антонимех болу кхетам. Къамелан дакъош: ц1ердешнийн легарш; хандешан билгалза кеп, хенаш; билгалдешнийн дожар; яххийн ц1ерметдешнаш, куцдешнаш, масаллин, рог1аллин терахьдешнаш. Предложенин цхъанатайпанара меженаш. Чолхе предложени (ткъа, амма, делахь а) хуттургашца.

Графика: элпийн ц1ерш, доккха элп адамийн, г1аланийн ц1ерашкахь. Орфографи. Пунктуацн. Къамел кхиор: диалогехь дакъалаца а, доцца монологически аларш а, чолхе йоцу йозанан тексташ а х1итто а, орфографически, пунктуационни а бакъонаш ларъеш яздан а хаар. Юьхъанцарчу шкоলেখь дешна волуш кхид1а а деша кийча волуш кхиййна хилар.

❖ **Культура кхиоран декъехула йолу коьчал:**

- ✓ нохчийн ц1ерш, фамилеш;
- ✓ нохчийн къоман ловзарш а, ловзоргаш а;
- ✓ нохчийн берийн эшарш;
- ✓ нохчийн халкъан деза денош, ламасташ, г1иллакхаш;
- ✓ нохчийн къоман даарш.

4. Тематически планировани

П/н №	Разделан ц1е. Тема	Сахьт	1алашонаш
I чийрик 15 сахьт			
1.	Сентябрь- дешаран хьалхара де!	1	Берашна шкоলেখь леларан бакъонаш йовзийтар.
2.	1амийнарг карладаккхар	1	Берийн ойлаярх кхетам кхиор. Дешархойн кхоллараллин кхетам кхиор. 1аматашца тидаме хилар кхиор.

3.	Йозанан жима элп 1 яздар.	1	Йозанан жима а доккха а элпаш I,I довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1амор.
4.	Йозанан доккха элп 1 яздар	1	
5.	Тест №1	1	1амийна шалха элпаш т1еч1аг1дар. Дешнаш яздар.
6.	Элп ь яздар.	1	
7.	Элп ь яздар.	1	Элп ь довзийтар. Дешнашкахь яздан 1амор.
8.	Йозанан жима хь яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш хь,Хь довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1амор.
9.	Доккха а элп Хь яздар	1	
10.	Йозанан жима элп кх яздар	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш кх, Кх довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1амор.
11.	Доккха элп Кх яздар	1	
12.	Йозанан жима элп кьяздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш кь, Кь довзийтар. Уьш шаьш а, дешдакьошкахь а яздан 1амор.
13.	Доккха элп Кь яздар	1	
14.	Йозанан жима элп г яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш г,Г довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1амор.
15.	Доккха элп Г яздар	1	
I I- чийрик 16 сахьт			
16.	Йозанан элп г1 яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш г1, Г1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1амор.
17.	Доккха элп Г1 яздар	1	
18.	Йозанан жима элп аь яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш аь,Аь довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1амор.
19.	Доккха элп Аь яздар	1	
20.	Йозанан жима об яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш об,Об довзийтар.

21.	Доккха элп Оь яздар	1	Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
22.	Йозанан жима элп уь яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш уь, Уь довзийтар. Уьш шаьш а, дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
23.	Доккха элп Уь яздар	1	
24.	Йозанан жима элп ч яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш ч, Ч довзийтар. Уьш шаьш а, дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
25.	Доккха элп Ч яздар	1	
26.	Йозанан жима элп ч1 яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш ч1, Ч1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
27.	Доккха элп Ч1 яздар	1	
28.	Йозанан жима элп т1 яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш т1, Т1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
29.	Доккха элп Т1 яздар	1	
30.	Йозанан жима ж яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш ж, Ж довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
31.	Доккха элп Ж яздар	1	
І І І- чийрик 20 сахьт			
32.	Йозанан жима элп х1 яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш х1, Х1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
33.	Доккха элп Х1 яздар	1	
34.	Йозанан жима элп к1 яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш к1, К1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
35.	Доккха элп К1 яздар	1	
36.	Йозанан жима элп ю яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш ю, Ю довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
37.	Доккха элп Ю яздар	1	
38.	Йозанан жима элп юь яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш юь, Юь довзийтар.

39.	Доккха элп Юь яздар	1	Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
40.	Йозанан жима элп я яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш я, Я довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
41.	Доккха элп Я яздар	1	
42.	Йозанан жима элп яь яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш яь, Яь довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
43.	Доккха элп Яь яздар	1	
44.	Йозанан жима элп ц1 яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш ц1, Ц1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
45.	Доккха элп Ц1 яздар	1	
46.	Йозанан жима элп п1 яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш п1, П1 довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор.
47.	Доккха элп П1 яздар	1	
48.	Йозанан жима элп ф яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш ф, Ф довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор
49.	Доккха элп Ф яздар	1	
50.	Йозанан жима элп ё яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш ё, Ё довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор
51.	Доккха элп Ё яздар	1	
52.	Йозанан жима элп щ яздар.	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш щ, Щ довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор
I V- чийрик-14 сахьт			
53.	Доккха элп Щ яздар	1	Йозанан жима а, доккха а элпаш щ, Щ довзийтар. Уьш шаьш а , дешдакьошкахь а яздан 1 амор
54.	Йозанан элп ы яздар.	1	Йозанан ы элп довзийтар. Дешдакьошкахь а яздан 1 амор
Абатал т1аьхьара мур/12с/			

55.	Алфавит. 1амийнарг т1еч1аг1дар.	1	Берашна хаитар алфавитан роГаллехь фамилеш язйеш хилар а, библиотекера д1анисйо книгаш а. Иштта хаитар дошам т1ера дешнаш а алфавитан роГаллехь д1анисдойла.
56.	1амийнарг т1еч1аг1дар	1	
57.	Т1ера схъаязъяр.	1	Тетрадь т1ехь д1аяздар, бина болх таллар.
58.	Г1алаташ т1ехь болх. Шалха элпаш.	1	Шалхачу элпех болу хаамаш шорбар. Мукъаза шалха элпаш дашехь т1аьхье-хьалхе нисделча уш яздаран бакъонаш йовзийтар.
59.	Шалха элпаш	1	
60.	Дош. Дешдакъа.	1	Предложенех дашах кхетам балар. Предложенино кхочушхилла яьлла ойла гайтар хайтар, дашо цхьа х1ума, цуьнан дар билгалдар хайтар. Ненан меттан хазалла гайтар.
61.	Дош. Дешдакъа.	1	
62.	Тест №2	1	
63.	Предложени.	1	
64.	Предложени.	1	Предложенех дашах кхетам балар. Предложенино кхочушхилла яьлла ойла гайтар хайтар, дашо цхьа х1ума, цуьнан дар билгалдар хайтар. Ненан меттан хазалла гайтар.
65.	Предложени доккхачу элпаца йолор.	1	Берийн алсам дер дуойлаяр, тидам бар, дешнаш довзар. Берийн шорлур ду фонетически кхиам. Берашна хуур ду адамийн ц1ерашкахь, яртийн, г1алийн ц1ерашкахь доккха элп яз деш хилар.
66.	Предложени доккхачу элпаца йолор.	1	
67.	Предложени доккхачу элпаца йолор.	1	Берийн алсам дер дуойлаяр, тидам бар, дешнаш довзар. Берийн шорлур ду фонетически кхиам. Берашна хуур ду адамийн ц1ерашкахь, яртийн, г1алийн ц1ерашкахь доккха элп яз деш хилар.
68.	Жам1 даран урок	1	Дешархойн хаарин мах хадор.

Дешаран предметана материально -технически кхачояран хьокъехь хьехамаш

Нохчийн меттан урокашкахь дешаран г1уллакхан кхачоярна т1е хьажийна лехамаш юьхьанцарчу школахь долу хьелаш тидаме а оьцуш, билгалбина.

Дешархошна болх бархьама оьшу:

- ✓ шенна охьахуу меттиг (парта, стол, тобанашкахь беш болу болх д1абахьа жима меттиг);
- ✓ школан г1ирсаш: ручка, бос болу кьоламаш, юьхьигаш горга йолу тукар, линейка, циркуль, ластик;

программин декхарш кхочушдарехула йолу материал: (кехат (зорбанан, альбомни, аппликацешна(бос болу), оригами), мужалт (мокха а, бос болу а), пластилин, фольга, калька.

Юьхьанцарчу школахь-интернатехь дешаран г1уллакхана кхачояр т1ехьажийна ду:

- ✓ моделашца болх бар: абзийн массо а тайпа башхаллаш (деха, доца, кьора, зевне, мукъа, мукъаза) билгалъеш йолу дешан абзийн х1оттаман моделаш кхоллар; д1аяздар, хедийнчу элпех дешнаш х1иттор, олуш д1аяздар цхьадолу дешнаш,
- ✓ предложенеш, схемашца предложенеш кхоллар;
- ✓ гигиенически лехамаш ларбар тетрадь, ручка охьайилларехь, нийса охьахаарехь;
- ✓ графически кхочушдийриг мелла а карадерзор: линейкица юстар, графически кепара дерг дешар, линейкех, угольниках, циркулах пайда эца хаар, планаш, схемаш, таблицаш йовзар;
- ✓ библиотекехь, словарь, учебник т1ера оьшуш йолу информаци лаха хаар;

дешаран декъехула оьшу материально-технически кхачоярца добзна кхиамашка кхачалург хиларан ч1аг1о даг.

Учебни г1ирс:

- ручка
- кьолам
- йозанан тептар

- рельефни схемаш
- Релефни карточкаш

5. Календарно - тематически планировани

Урока н №	Урокан тема. Чулацам	Сахът	Терахь		Примечани
			План	Факт	
Абатан мур(7 с.) I чийрик 15 сахът					
1.	Сентябрь- дешаран хьалхара де!	1	04.09		
2.	1амийнарг карладаккхар	1	06.09		
3.	Йозанан жима элп 1 яздар.	1	11.09		
4.	Йозанан доккха элп 1 яздар	1	13.09		
5.	Тест №1	1	18.09		
6.	Элп ь яздар.	1	20.09		
7.	Элп ь яздар.	1	25.09		
8.	Йозанан жима хь яздар.	1	27.09		
9.	Доккха а элп Хь яздар	1	02.10		
10.	Йозанан жима элп кх яздар	1	04.10		
11.	Доккха элп Кх яздар	1	09.10		
12.	Йозанан жима элп къяздар.	1	11.10		
13.	Доккха элп Къ яздар	1	16.10		

14.	Йозанан жима элп г яздар.	1	18.10		
15.	Доккха элп Г яздар	1	23.10		
I I- чийрик 16 сахьт					
16.	Йозанан элп г1 яздар.	1	25.10		
17.	Доккха элп Г1 яздар	1	06.11		
18.	Йозанан жима элп аь яздар.	1	08.11		
19.	Доккха элп Аь яздар	1	13.11		
20.	Йозанан жима об яздар.	1	15.11		
21.	Доккха элп Об яздар	1	20.11		
22.	Йозанан жима элп уь яздар.	1	22.11		
23.	Доккха элп Уь яздар	1	27.11		
24.	Йозанан жима элп ч яздар.	1	29.11		
25.	Доккха элп Ч яздар	1	04.12		
26.	Йозанан жима элп ч1 яздар.	1	06.12		
27.	Доккха элп Ч1 яздар	1	11.12		
28.	Йозанан жима элп т1 яздар.	1	13.12		
29.	Доккха элп Т1 яздар	1	18.12		
30.	Йозанан жима ж яздар.	1	20.12		
31.	Доккха элп Ж яздар	1	25.12		

III- чийрик 20 сахьт

32.	Йозанан жима элп х1 яздар.	1	27.12		
33.	Доккха элп Х1 яздар	1	08.01		
34.	Йозанан жима элп к1 яздар.	1	10.01		
35.	Доккха элп К1 яздар	1	15.01		
36.	Йозанан жима элп ю яздар.	1	17.01		
37.	Доккха элп Ю яздар	1	22.01		
38.	Йозанан жима элп юь яздар.	1	24.01		
39.	Доккха элп Юь яздар	1	29.01		
40.	Йозанан жима элп я яздар.	1	31.01		
41.	Доккха элп Я яздар	1	05.02		
42.	Йозанан жима элп яь яздар.	1	07.02		
43.	Доккха элп Яь яздар	1	12.02		
44.	Йозанан жима элп ц1 яздар.	1	14.02		
45.	Доккха элп Ц1 яздар	1	19.02		
46.	Йозанан жима элп п1 яздар.	1	21.02		
47.	Доккха элп П1 яздар	1	26.02		
48.	Йозанан жима элп ф яздар.	1	28.02		
49.	Доккха элп Ф яздар	1	04.03		

50.	Йозанан жима элп ё яздар.	1	06.03		
51.	Доккха элп Ё яздар	1	11.03		
52.	Йозанан жима элп щ яздар.	1	13.03		
I V- чийрик-14 сахът					
53.	Доккха элп Щ яздар	1	25.03		
54.	Йозанан элп ы яздар.	1	27.03		
Абатал т1аьхъара мур/12с/					
55.	Алфавит. 1амийнарг т1еч1аг1дар.	1	01.04		
56.	1амийнарг т1еч1аг1дар	1	03.04		
57.	Т1ера схъаязъяр.	1	08.04		
58.	Г1алаташ т1ехъ болх. Шалха элпаш.	1	10.04		
59.	Шалха элпаш	1	15.04		
60.	Дош. Дешдакъа.	1	17.04		
61.	Дош. Дешдакъа.	1	22.04		
62.	Тест№2	1	24.04		
63.	Предложени.	1	29.04		
64.	Предложени.	1	06.05		
65.	Предложени доккхачу элпаца йолор.	1	08.05		
66.	Предложени доккхачу элпаца йолор.	1	13.05		

67.	Предложени доккхачу элпаца йолор.	1	15.05		
68.	Жам1 даран урок	1	20.05		
	Дерриге:	68			